

UOT 37.0

Afət Yaqub qızı Süleymanova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin aparıcı məsləhətçisi

FASILƏSİZ PEDAQOJİ TƏHSİLİN MƏZMUN VƏ TEXNOLOGİYALARI ANLAYIŞININ MAHİYYƏTİ VƏ ONUN MƏRHƏLƏLİYİNİ ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR

Афет Язуб гызы Сулейманова
ведущий консультант Министерства Образования
Азербайджанской Республики,
доктор философии по педагогике

СУЩНОСТЬ КОНЦЕПЦИИ СОДЕРЖАНИЯ И ТЕХНОЛОГИИ НЕПРЕРЫВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ЕГО ЭТАПНОСТЬ

Afat Yaqub Süleymanova
leading consultant of the Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan,
doctor of philosophy in pedagogy

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF CONTENT AND TECHNOLOGY OF CONTINUOUS PEDAGOGICAL EDUCATION AND THE FACTORS DETERMINING ITS STAGE

Xülasə. Tədqiqatda davamlı pedaqoji təhsilin məzmunu və texnologiyası konsepsiyası, onun mərhələsini müəyyən edən amillər XXI əsrdə təhsilin qarşısında duran vəzifələrlə bağlı tədqiq edilmişdir. Məsələ qabaqcıl təhsil təcrübələri, tanınmış təhsil tədqiqatçılarının tədqiqatları və müvafiq hüquqi-normativ sənədlər baxımından öyrənilmişdir.

Fasiləsiz pedaqoji təhsil ilkin, diplomdansonrakı və əlavə pedaqoji təhsilin bütün pillə və səviyyələrinə də dəyişən tələblər baxımından peşəkarlığın artırılması təhsilin digər sahələri ilə bağlı maraq göstərilən yeni ixtisaslara müstəqil təlim strategiyaları vasitəsi ilə nail olmaq kimi dəyərləndirilir.

Bu da müəllimin müxtəlif sahələr üzrə mərhələli olaraq pedaqoji inancının, peşə əxlaqının, ictimai məsuliyyətinin, yaradıcı təfəkkürünün, təşkilatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılması ilə şəxsiyyət-müəllimin yetişdirilməsi öyrətmə və öyrənmənin ardıcıl, qarşılıqlı əlaqəli sistemli şəkildə elmi əsaslara söykənən layihələndirilməsi və tətbiqini əhatə edir.

Açar sözlər: *fasiləsiz pedaqoji təhsil, pedaqoji təhsilin məzmunu, pedaqoji təhsilin texnologiyalar, fasiləsiz pedaqoji təhsilin mərhələləri*

Резюме. В ходе исследования были изучены понятия содержания и технологии непрерывного педагогического образования, факторы, определяющие его этапность, применительно к задачам, стоящим перед образованием в XXI веке. Проблема изучалась с точки зрения лучших образовательных практик, научных работ известных исследователей в области образования а так же соответствующих правовых-нормативных документов.

Непрерывное педагогическое образование оценивается как профессиональное развитие с точки зрения изменения требований на всех этапах и уровнях начального, послевузовского и дополнительного педагогического образования, а также освоение новых специальностей, представляющих интерес в других областях образования, посредством стратегий непрерывного обучения.

Это включает в себя разработку и реализацию преподавания и обучения в последовательной, взаимосвязанной, систематической, научной форме с формированием педагогических убеждений

учителя, профессиональной этики, социальной ответственности, творческого мышления и организационных умений в различных областях.

Ключевые слова: непрерывное педагогическое образование, содержание педагогического образования, технологии педагогического образования, этапы непрерывного педагогического образования

Summary. The study explored the concept of content and technology of continuous pedagogical education, the factors that determine its stage, in relation to the challenges facing education in the XXI century. The problem was studied in terms of educational best practices, research by renowned researchers in the field of education and regulatory documents.

Continuing pedagogical education is assessed as professional development in terms of changing requirements at all stages and levels of primary, postgraduate and additional pedagogical education, as well as the achievement of new specialties of interest in other areas of education through lifelong learning strategies.

This includes the design and implementation of teaching and learning in a consistent, interconnected, systematic, scientific manner, with the formation of a teacher's pedagogical beliefs, professional ethics, social responsibility, creative thinking, and organizational skills in various fields.

Key words: continuous pedagogical education, content of pedagogical education, technologies of pedagogical education, stages of continuous pedagogical education

Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələli təşkilinin elmi-təcrübi əsaslarının işlənilib hazırlanması çoxaspektlilik və çoxmərhələliliklə səciyyələnir. Bu səbəbdən paraqrafda araşdırılan problemin mahiyyətini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə aşağıda qeyd edilən anlayışlar araşdırılmış, ayrı-ayrılıqda hər birinə aydınlıq gətirilmişdir:

- 1) pedaqoji təhsildə fasiləsizlik;
- 2) pedaqoji təhsilin məzmunu;
- 3) pedaqoji təhsilin texnologiyaları;
- 4) pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələləri.

Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyaları anlayışının mahiyyətini və onun mərhələliyini şərtləndirən amilləri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Nəzərdə tutulan araşdırmaları aparmaq üçün keyfiyyət tədqiqatlarının aşağıda qeyd edilən metodlarından istifadə edilmişdir. Masaüstü tədqiqatlar: Hüquqi-normativ sənədlərin, elmi ədəbiyyatın öyrənilməsi, təhlili, nəticələrin çıxarılması.

1. **Pedaqoji təhsildə fasiləsizlik.** Fasiləsiz təhsil (ömür boyu təhsil) iyirminci əsrin 60-cı illərdə yeni bir konsepsiya olaraq yaranmışdır. Uzun illər mütəxəssislər üçün əlavə təhsil ixtisasartırma və təkmilləşmə kimi dərk edilmiş, məktəb – institut – iş sxemi üzrə alınan peşənin ömür boyu reallaşdırılması anlamına gəlmişdir. Nadir hallarda insanlar ikinci və ya üçüncü ali təhsil almaq qərarına gələrdilər. Müasir texnologiya dünyasında fərqli bir tendensiyanın izlənməsinə ehtiyac yaranmışdır: peşəni dəyişdirmək və əvvəlki

peşə ilə əlaqəli olmayan bacarıqlara yiyələnmək bir çox hallarda zərurətə çevrilmişdir.

Orta və ali təhsil müddətində bəzi fənlər təhsilalanın xoşuna gələ bilər, bəziləri isə maraqlı olmaya bilər. Lakin insan yaşa dolduqca nəyin ona maraqlı olduğunu və ona həqiqi fayda və zövq verə biləcəyini daha yaxşı dərk edir. Digər tərəfdən sürətlə dəyişən dünyamızda, bir çox hallarda, alınmış peşənin aktuallığı azalır və ya itir. Həmin peşə sahibinə mütəxəssis olaraq ehtiyac da müvafiq olaraq azalır və ya yox olur. Belə dəyişən həyat şəraitinə çevik uyğunlaşma ehtiyacı fasiləsiz təhsili hərgündən daha çox aktual edir.

“Pedaqoji təhsildə fasiləsizlik nədir?” sualına cavab axtararkən qeyd edilənlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. “Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyası”nda qeyd edildiyi kimi “müasir şəraitdə müəllimə verilən birdəfəlik ilkin pedaqoji təhsil onun bütün həyatı boyu peşə fəaliyyətinə kifayət etmir və artıq pedaqoji təhsilə fasiləsiz bir proses kimi baxmaq lazımdır” (s. 2). Elə orada: “Azərbaycanda pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığı sistemi” “varislik prinsipinə malik olan orta, orta ixtisas, ali, diplomdan sonrakı və əlavə pedaqoji təhsili əhatə edən peşə təhsili proqramları toplusu”, “bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan orta, orta ixtisas, ali, diplomdan sonrakı və əlavə pedaqoji təhsili həyata keçirən təhsil müəssisələri və təşkilatları şəbəkəsi” “pedaqoji təhsilin və müəllim hazırlığının idarə olunması sistemi”nin toplusu kimi təqdim edilir (səh.10). “Bütün bu keyfiyyətlər

pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığı sisteminin fasiləsizliyini təmin edir". Belə şərtlərdən "varislik prinsipinə malik olan orta, orta ixtisas, ali, diplomdan sonrakı və əlavə pedaqoji təhsili əhatə edən peşə təhsili proqramları" tədqiq edilən problem baxımından xüsusilə diqqət cəlb edir. Təhsilin ayrı-ayrı pillə və səviyyələri arasında təhsilin bütün digər sahələrində olduğu kimi pedaqoji təhsilin də məzmununun varislik, davamlılıq, ardıcılıq prinsiplərinə əsasən tərtib edilməsi şərt hesab edilir..

Pedaqoji təhsil almış mütəxəssis dəyişən tələblər baxımından peşəkarlığının artırılması, ixtisasının artırılması üzrə müstəqil təlim strategiyalarından istifadə etməklə və ya təhsilin digər sahələri üzrə maraq göstərdiyi yeni ixtisaslar üzrə ixtisasının dəyişdirilməsinə nail olması fasiləsiz təhsil kimi dəyərləndirilə bilər. Məlum olduğu kimi hazırda xüsusi təhsil, inklüziv təhsil və s. kimi sahələrə maraq göstərən pedaqoji kadrlar bu istiqamətdə əlavə təhsil almaqla müasir və daha geniş ehtiyac duyulan ixtisaslara yiyələnə bilərlər.

1996-cı ildə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı ölkələrinin təhsil nazirlərinin qəbul etdiyi "ömür boyu öyrənmə" (*Lifelong Learning, LLL*) konsepsiyası mahiyyət etibarilə "hamı üçün təhsil" strategiyasını tamamlayaraq, insanın müasir informasiya-bazar mühitinə adaptasiyasına xidmət edirdi. Ömür boyu öyrənmə konsepsiyası inkişaf etməkdə olan ölkələr və keçid iqtisadiyyatları üçün xüsusilə önəmli hesab edilmişdir. Belə ki, bu dövrlərdə həm ümumilikdə cəmiyyətin, həm də fərdi olaraq hər bir insanın yaşayış mühiti sürətlə dəyişdirmişdir. (BMT İnkişaf Proqramı, Fəsil 5 Təhsil və İnsan İnkişafı)

Fasiləsiz pedaqoji təhsilə insanın inkişafının ümumi ictimai forması və bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan təlim, tərbiyə və insan şüurunun inkişafı kimi üç prosesi əhatə edən bir sistem kimi baxılır. Təlim prosesində bu və ya digər fəaliyyətin mahiyyəti və həyata keçirilməsi yolları öyrənilir, tərbiyə prosesində insan bir şəxsiyyət kimi formalaşır, şüurun inkişafı isə onun uzun illər ərzində bəşəriyyətin əldə etdiyi maddi, mənəvi və mədəni dəyərlərə yiyələnməsi kimi başa düşülür (ARFPTMHKS, s.10).

Pedaqoji təhsilin fasiləsizliyini zəruri edən şərtlər aşağıda qeyd edilənlərdən ibarətdir:

– ümumi pedaqoji biliklərin daim yenilənməsi və inkişaf etməsi;

– pedaqoji sistemdə tez-tez baş verən dəyişikliklər və pedaqoji fəaliyyətin yaradıcı xarakterinin artması (2).

Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil ilkin pedaqoji təhsil və pedaqoji işçilərin diplomdan sonrakı hazırlığı və əlavə təhsilini: ixtisasartırma və yenidən hazırlanmanı əhatə edir. Pedaqoji kadrların ilkin hazırlığı orta ixtisas təhsili müəssisələrində (kolleclər və texnikumlar), ali təhsil müəssisələrində (universitetlər, akademiya, institutlar, seminariya, ali kolleclər və konservatoriyalar) həyata keçirilir. İxtisasartırma və yenidən hazırlama isə ali təhsil müəssisələrinin müvafiq fakültələrində həyata keçirilir.

2. Təhsilin məzmunu cəmiyyətdəki ictimai-iqtisadi münasibətlərin, elmin və texnikanın çevik dəyişkənliyi və inkişafından qaynaqlanır. Təhsilin məzmunu ictimai-iqtisadi, elmi-texniki dəyişikliklərin orbitində davamlı olaraq və dövrü şəkildə yenilənir, təhsilənlərin ehtiyac və maraqlarına uyğunlaşdırılır. Yalnız bu yolla pedaqoji təhsilin məzmununun cəmiyyətdəki proseslərlə ayaqlaşma bilməsini, müasir tələblərə cavab verməsini təmin etmək mümkün olur.

Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmununun tərtibində əsas məqsəd həm pedaqoji təhsilin səviyyə və pillələri daxilində, həm də səviyyə və pillələr arasında təhsil mərhələlərin və hər mərhələnin məqsədinin müəyyənləşdirilməsi, məqsəddə aparıcı yolların işlənilməsi və hazırlanması olmuşdur. Şəxsiyyətə yönülmüş təhsil sistemində ilk növbədə müəllimin şəxsiyyət olaraq formalaşdırılması üçün mərhələdən mərhələyə onun pedaqoji inancının, peşə əxlaqının, ictimai məsuliyyətinin, yaradıcı təfəkkürünün, təşkilatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılması ilə şəxsiyyət-müəllimin hazırlanmasının elmi-praktik əsaslarının işlənilməsi və hazırlanması ana məqsəd kimi dəyərləndirilmişdir.

Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyaları araşdırılarkən "texnologiyalar" anlayışının hansı qavramda əsas götürüldüyü məsələsinə də aydınlıq gətirməyə ehtiyac var. Təhsil texnologiyası, tədris və təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün tədris mühitinin və materiallarının təhlili, dizaynı, inkişafı, tətbiqi və qiymətləndirilməsi prosesini araşdıran bir tədqiqat sahəsidir. Müəllim texnologiyanın həqiqi

potensialını öyrəndiyi təqdirdə, daha yüksək səviyyəli düşüncəni, müstəqil öyrənməyi və ömür boyu təlimi təşviq etməyə qabil olur. Bu baxımdan, təhsil texnologiyası təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində ağılagəlməz inqilab etməyə qadir olub, pedaqoji təhsilin mühüm elementi kimi dəyərləndirilə bilər. Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsilin Konsepsiya və Strategiyası” sənədində fasiləsiz pedaqoji təhsilin təşkili prosesində təhsil alanın sosial həyatın subyektini kimi özünü inkişaf etdirməsinə şəraitin yaradılması üçün təhsil prosesinin xarakterinin dəyişdirilməsinin tələb olunduğu vurğulanır. Bu prosesin bütün mərhələlərində problemin və ya hər hansı bir məsələnin kollektiv həlli üçün vərdişlər, öz fikrindən daşınaraq dialoqa girmək və başqalarının fikri ilə razılaşmaq bacarıqları əldə edilməsi əsas götürülür. Ona görə fasiləsiz pedaqoji təhsil prosesində subyektin sosial şəxsiyyət kimi inkişaf etdirilməsi üçün təlimin kollektiv formalarından istifadəyə, təhsil alanın təhsil prosesinin digər subyektləri ilə qarşılıqlı münasibətlərinin özünütəhlili üçün şəraitin yaradılmasına xüsusi əhəmiyyət verilir. Sənəddə təhsilin texnologiyaları aşağıda qeyd edildiyi kimi şərh edilir: “Təhsil prosesinin texnologiyasına təlim prosesində sosial qarşılıqlı təsir mədəniyyətinin əks etdirilməsi daxil edilir. Bununla yanaşı, elə şərait yaradılır ki, real pedaqoji zamanı subyekt özünü konkret sosial sifarişi (məktəbin, şəhərin, ölkənin və s) yerinə yetirən bir şəxs kimi hiss edir. Belə bir şəraitin yaradılması baza pedaqoji təhsil prosesində təhsil alanın özünü sosial əhəmiyyətli və sosial məsuliyyətli bir şəxs kimi hiss etməsinə, cəmiyyətin dinamik sosial-iqtisadi həyat şəraitinə uyğunlaşması üçün müəyyən qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə kömək edir.”

Göründüyü kimi, bu texnologiyalar pedaqoji kadrın yalnız intellektual kvalifikasiyasının inkişafı ilə deyil, həm də emosional və rasionallıq kvalifikasiyalarının da inkişafına dair məsələləri ehtiva edilir. Emosional və rasionallıq kvalifikasiyalara 2020-ci il Dünya İqtisadiyyat Forumunda insan resursu üçün ən zəruri 10 kompetensiya (3) sırasında xüsusi əhəmiyyət verilmişdir: 1. Kompleks problem həlli. 2. Tənqidi düşünmə. 3. Yaradıcılıq. 4. İnsan idarəçiliyi. 5. Başqalarını koordinasiya etmə. 6. Emosional intellekt. 7. Mühakimə yürütmə və qərar vermə. 8. Xidmət-

yönlü olma. 9. Həllə yönəlik müzakirələr aparma. 10. Koqnitiv çeviklik.

2020-ci il kompetensiyaları 2015-ci ildə forum tərəfindən müəyyən edilmiş kompetensiyalarla müqayisə edildikdə müəyyən yerdəyişmələr müşahidə edilmişdir. Həm də kompetensiyaların əhəmiyyətlik reytingi üzrə sırası dəyişdirilmişdir. Həmçinin Emosional intellektlik (emosional kvalifikasiya) və Koqnitiv çeviklik (rasional kvalifikasiya) kimi kompetensiyalar 2020-ci ildə siyahıya yeni daxil edilmişdir. Bu da qeyd edilən son iki kvalifikasiyaya kadr hazırlığında ciddi ehtiyac duyulduğunun göstəricisidir. Rasionallıq düşünmə pedaqoji təhsilin texnologiyalarının mərhələli təşkili baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Cynthia T. Richetti and Benjamin B. Tregoe “Məktəb rəhbərləri üçün analitik proses” kitabında (s.6) rasionallıq düşünməni aşağıda təqdim edilən sxemdəki kimi şərhini vermişdir.

Pedaqoji proseslərlə bağlı qərarların qəbul edilməsi hər bir təhsil işçisində rasionallıq düşünmənin tələb olunduğu bu cədvəldən aydın görünür.

Əl-Fərabî adına Qazaxıstan Milli Universitetinin “Elmi-pedaqoji tədqiqatların əsasları” dərslərində (Mınbayeva A.K., 2013) pedaqoji texnologiyanın termin olaraq aşağıda qeyd edilmiş şərhli diqqətəlayiqdir. Müəllifə görə texnologiya strukturlaşdırılmış bacarıqlardır. Bu bacarıqlar zəncirvari ardıcılıqda və ya sistemli şəkildə düzülüb, keyfiyyətli nəticə almaq üçün səmərəli fəaliyyəti təmin edir. olsun. Müəllif pedaqoji texnologiyaları tədris texnologiyaları və təlim texnologiyaları olaraq səciyyələndirir. Bununla belə Mınbayeva göstərir ki, elmi ədəbiyyatda “pedaqoji texnologiya” termininin 300-dən çox tərifli mövcuddur. Əvvəllər bu, texniki təchizatdan istifadə kimi dəyərləndirilsə də, günümüzdə məsələyə fərqli bucaqlardan baxıldığına inanır.

Müəllif V.A. Slasteninə (2002) istinad edərək pedaqoji texnologiyaların müəllimin pedaqoji vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə istiqamətləndirilmiş ardıcıl qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyətlər sistemi olduğunu göstərir. Başqa sözlə, pedaqoji texnologiyalar əvvəlcədən hazırlanmış pedaqoji prosesin praktikada sistemli və ardıcıl həyata keçirilməsi kimi dəyərləndirilir. Müəllif pedaqoji texnologiyaları pedaqoji fəaliyyətin məhsuldarlığına zəmanət verən ciddi elmi layihələndirmə və reallaşdırılma hesab edir. Anisimov VV, Qroxolskaya O.Q,

Nikandrov N.D (2006) kimi alimlərin fikirlərini paylaşaraq pedaqoji texnologiyanı aşağıda qeyd edildiyi kimi təqdim edir: pedaqoji texnologiya = metodika+ müəllim şəxsiyyəti.

Beləliklə, pedaqoji texnologiyalar əvvəllər olduğu kimi təhsilin təşkilində istifadə edilən texniki təchizat kimi qəbul edilməyib, öyrətmə və öyrənmənin ardıcıl, qarşılıqlı əlaqəli sistemli, yəni elmi layihələndirilməsi və praktikada tətbiqi kimi dəyərləndirilir.

Tədqiqatda pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələləri üzrə tədqiqatlarda “Azərbaycan Respublikasında Fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyası” rəhbər götürülmüşdür. Sənədin 2.9-cu bəndində göstərilir: “fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığı sistemi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan beş mərhələdən ibarətdir: 1) peşə baxımından müəllimin özünü-təyini (öz gələcək müqəddəratını təyin etməsi); 2) özünü-təşkil; 3) elmi-pedaqoji təşəkkül; 4) elmi-pedaqoji cəhətdən özünü-təkmilləşdirmə; 5) peda-

qoji yenilikçiliyə meyilli olmaq baxımından özünü-realizə (subyektin daxili imkanlarının həyata keçirilməsi, özünü-təsdiqi).

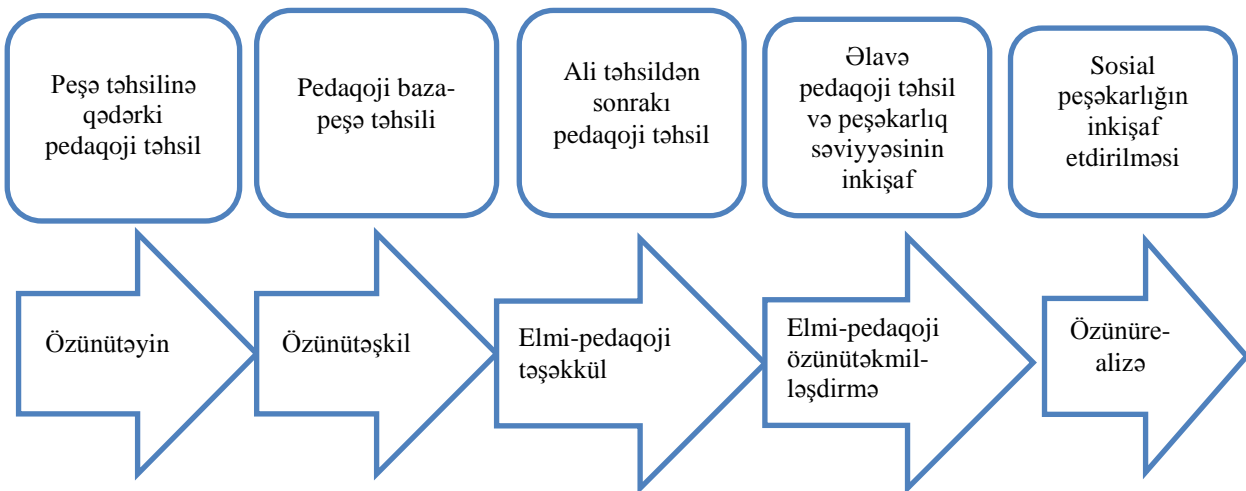
Qeyd edilən mərhələlər fasiləsiz pedaqoji təhsil üçün universal xarakterə malik olmaqla bərabər, pedaqoji təhsilin hər səviyyə və pilləsi üçün xüsusi xarakter daşıyır. Bu baxımdan fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələləri fasiləsiz pedaqoji təhsilə həm universal, həm də spesifik yanaşma baxımından iki istiqamətdə dəyərləndirilmişdir.

1. Pedaqoji təhsilin pillə və səviyyələri arasında

2. Pedaqoji təhsilin pillə və səviyyələri daxilində

Təhlillər zamanı hər iki ölçüdə mərhələlilik fasiləsizliyin əsas amili, komponenti kimi qəbul edilmişdir. Pedaqoji təhsilin pillə və səviyyələri arasında məzmun və texnologiyaların mərhələliyini aşağıda təqdim edilən qrafikdəki kimi təsvir edilmişdir:

Şəkil 1

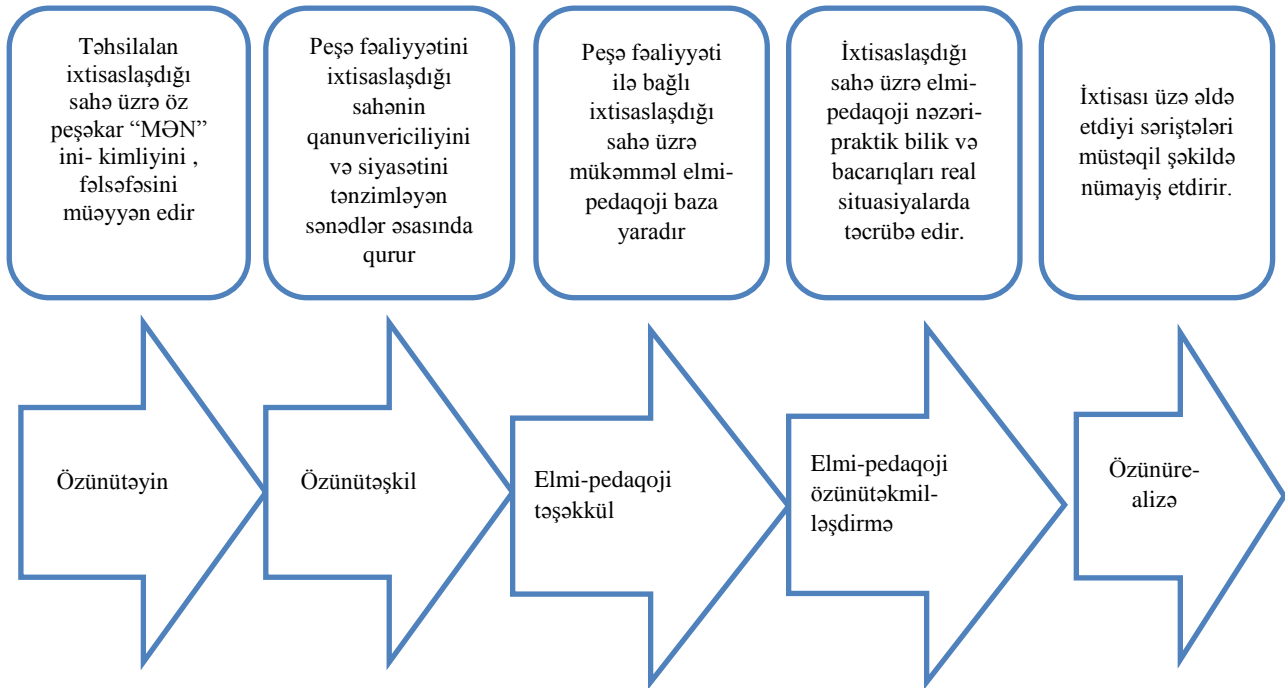
Pedaqoji təhsilin pillə və səviyyələri daxilində bu mərhələlər fərqli mahiyyət daşıyır. Pedaqoji təhsilin hər bir səviyyəsində təhsilalan və ya təcrübəçi bütün zəruri bilik, bacarıq, vərdiş və dəyərləri təhsil müddətində qarşılıqlı əlaqəli və məntiqi ardıcılıqla tərtib edilmiş məzmun üzrə mərhələli şəkildə əldə edir, zəruri kompetensiyalara sahib olaraq ali və əlavə təhsilin ayrı-ayrı pillələrini başa vurur. Pillədən pilləyə, səviyyədən səviyyəyə irəlilədikcə təhsilin mahiyyəti dəyişsə də məzmunun mərhələləri ümumi bir prin-

sipdən çıxış edərək tərtib edilir. Beləliklə də, pedaqoji təhsilin fasiləsizliyi davamlılıq və ardıcılıq prinsipləri ilə səciyyələnir. Mərhələdən mərhələyə təhsilalan konkret təhsil pilləsində səviyyəsinə uyğun standartlar səviyyəsində yetkinləşir və sosial sifarişləri mükəmməl səviyyədə yerinə yetirməyə qadir olur. Hər hansı səviyyə daxilində təhsilalanın təhsili elə qarşılıqlı əlaqəli, həm də məntiqi ardıcılığa əsaslanan mərhələlərlə tərtib edilir ki, həmin mərhələlər bütün ömürboyu təlimin əsaslarını təşkil etmiş olsun.

Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının ikinci modelində mərhələlik sə-

viyyə və pillə daxilində fasiləsizliyin açar məqamı kimi dəyərləndirilə bilər.

Şəkil 2

İbtidai sinif və ya fənn müəllimliyi üzrə ixtisaslaşan gələcək müəllimin pedaqoji təhsilinin bu beş mərhələ üzərindən tərtib edilməsi müəllimin peşəsi ilə bağlı inanclarını, hüquq, vəzifə və məsuliyyətlərini, peşə sərəhsəliliyini, idarəçiliyini və yüksək peşəkarlığını səviyyə-

dən-səviyyəyə, pillədən-pilləyə yüksəltməklə və dərinləşdirməklə, ixtisasdan-ixtiasa isə genişləndirməklə pedaqoji təhsilin fasiləsizliyi davamlılıq, ardıcılıq, sistemlilik baxımından tamamlanır.

Cədvəl 1

Mərhələ	Ümumi təhsil	Ali təhsil		Əlavə təhsil		
		Bakalavr	Magistr	Doktorantura	İxtisasartırma	İxtisasdəyişmə
I Mərhələ:	Səviyyə, pillə və ixtiasa müvafiq ÖZÜNÜTƏYİN					
II Mərhələ:	Səviyyə, pillə və ixtiasa müvafiq ÖZÜNÜTƏŞKİL					
III Mərhələ:	Səviyyə, pillə və ixtiasa müvafiq ELMİ-PEDAQOJİ TƏŞƏKKÜL					
IV Mərhələ:	Səviyyə, pillə və ixtiasa müvafiq ELMİ-PEDAQOJİ ÖZÜNÜTƏKMİLLƏŞDİRMƏ					
V Mərhələ:	Səviyyə, pillə və ixtiasa müvafiq ÖZÜNÜREALİZƏ					

Məzmun və texnologiyaların belə mərhələliyi prosesdə səmərəlilik, nəticədə isə keyfiyyətlik təmin etməklə yanaşı, gələcək müəllimin yalnız intellektual fərd deyil, intellektual-emosional-rasional fərd olaraq yetişməsinə zəmin yaradır. Bu tədqiqatda fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələlərindən söz gedərkən məhz ikinci modelə üstünlük verilmişdir.

Etiraf edək ki, uzun illər pedaqoji kadr hazırlığında nəzəri biliklərin öyrədilməsi kifayət hesab edilmiş, gənc müəllim öyrətməyin sirlərinə bələd olmadan pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. Bu gün, təhsilə yeni tələblər verildiyi bir zamanda, "işləyə-işləyə öyrənər" yanaşması birmənalı şəkildə özünü doğrultmur. "İşləyə-işləyə öyrənənlər" geridə lazımi bilik-bacarıqlara nail olmuş uşaqlar, formalaşmamış şəxsiyyətlər, uğuru

təmin olunmamış talelər buraxa bilərlər. Odur ki, müəllimin sinfə daxil olduğu ilk gündən pedaqoji fəaliyyətini müvəffəqiyyətlə qura bilməsi üçün möhkəm pedaqoji inanca, ictimai məsuliyyətə, mühüm nəzəri biliklərə və praktik bacarıqlara, eləcə də kifayət qədər təcrübəyə malik olması vacibdir. Qeyd edilən ifadələr şüar təəssüratı yaratsa da, Konsepsiya və Strategiya sənədində pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələlərinin bir söz və ya söz birləşməsi ilə ifadəsidir. Həmin mərhələnin mahiyyətinin aydınlaşdırılmasını da əhəmiyyətli hesab edirik.

Birinci, “özünütəyin” mərhələsini beynəlxalq ekspert Rob Mak Brayd əhəmiyyətli mərhələ kimi tövsiyə etmiş, onu “müəllimlərin düşüncə tərzlərinin dəyişməsinin onların peşəkarlığının inkişafına səbəb olacağını” bildirmişdir. “Pedaqoji təhsil alan fərd artıq özünü pedaqoji fəaliyyətin subyekti kimi dərk edir, bu fəaliyyəti həyata keçirmək üçün hazırlanır və pedaqoji praktikanın ən sadə modeli və ya real forması ilə tanış olur” (ARFPTMHKS, s.12). Bu mərhələ pedaqoji təhsil alanın öz “peşəkar kimliyi”ni təyin etmək üçün məzmun və texnologiyaların tərtibi və təşkilini əhatə edir. Pedaqoji fərd üçün təhsilin məqsədi nədir, təhsil mühiti necə olmalıdır, kurikulum hansı məsələləri əhatə etməlidir, pedaqoji prosesdə müəllimin rolu nədən ibarətdir, bəs şagirdin rolu nədən ibarətdir. “Hansı tədris və təlim üsulları daha məqsədəuyğundur” kimi bu və onlarla bu kimi sualların cavabları təhsilalanın pedaqoji inancını, təhsilə yanaşmasını, məsələlərə baxış bucağını – təhsil fəlsəfəsini müəyyən edir. Sual yaranır: pedaqoji təhsildə hansı nəzər nöqtəsi əsas götürülməlidir, əsas götürülməli olan pedaqoji baxış, yanaşma təhsilin məzmun və texnologiyalarına nə şəkildə gətirilməlidir, pedaqoji fərdin “peşəkar kimliyi”nin təyin olunması necə dəstəklənməlidir? Qeyd edilən bu məsələlər tədqiqat işində pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının təşkilinin “özünütəyin” adlanan birinci mərhələsinin predmeti hesab edilmişdir.

İkinci mərhələdə “təhsilalan pedaqoji əmək mədəniyyəti və onun özünütəşkil sferasına daxil olur, əldə etdiyi bilikləri tətbiq etməklə özünün pedaqoji-peşə fəaliyyətini layihələndirmək, həyata keçirmək və təkmilləşdirmək üçün qabiliyyətlərini inkişaf etdirir. Nəticədə subyekt özünü növbəti təhsil mərhələsi üçün hazırlanmış

peşəkar müəllim kimi hiss edir”(ARFPTMHKS, 12). Bu mərhələdə əsas vurğu özünütəşkil üzərində olub, pedaqoji əmək mədəniyyətini önə çəkir. Özünütəşkil mərhələsi də öünütəyin mərhələsi kimi idraki kvalifikasiya ilə yanaşı emosional kvalifikasiya baxımından xüsusi çəkiyə malikdir. Burada pedaqoji fərdin, təhsilalanın (gələcək müəllimin və ya ixtisasartıran müəllimin) ictimai məsuliyyəti, ictimai əxlaqı önə çəkilir. Bu mərhələdə müəllim əmək fəaliyyətinin mövcud qanunvericilik, hüquqi-normativ sənədlərdə təsbit edilmiş tələblər nəzərə alınmaqla qurmağa qadir olsun deyərək zəruri məsələlərə diqqət yetirilir. Təhsil iştirakçıları kimlərdir, onların hər birinin hüquq və vəzifələrinə nələr daxildir, təhsilverənin birbaşa vəzifələri nədən ibarətdir, müəllimin peşə etikasına nələr daxildir? Bu məsələlər baxımından pedaqoji təhsilin qeyd edilən mərhələsində dəqiq tərtib edilmiş məzmun və texnologiyalar formalaşdırılmalıdır.

Məlum olduğu kimi, müəllim dövlətin təhsil sahəsində yürütdüyü siyasəti yerlərdə yerinə yetirərək aparıcı şəxsdir. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda bu məsələyə xüsusilə əhəmiyyət verilmişdir. Qanunun 33-cü Maddəsində göstərilir: “33.3.1. təhsil sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak etmək”. Dövlətin təhsil sahəsində yürüdülmən siyasəti hansı məsələləri əhatə edir? Həmin məsələlər hansı qanunverici, hüquqi-normativ sənədlərdə təsbit edilmişdir. Dövlət səviyyəsində yürüdülmən siyasətin bir məktəbdə, bir sinif otağında reallaşdırılması, həyata keçirərək bilməsi üçün müəllim hansı bilik, bacarıq və səriştələrə malik olmalıdır? Onların mahiyyəti necə dəyərləndirməlidir, onları praktik, gündəlik fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsinə hansı yollarla çevirməlidir, hansı mexanizmlərdən faydalanmalıdır? Fəaliyyətini hansı texnologiyalarla təşkil etməlidir? Bu sualların cavabı da pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının ikinci, özünütəşkil, öz fəaliyyətini təşkil mərhələsində tapır.

Öyrənənlər hüquqi sənədlərdə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil haqqında Qanun”) təhsil iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini araşdırır ki, bu da onların şagird, valideyn və həmkarları ilə hüquqi baxımdan əsaslandırılmış qarşılıqlı fəaliyyətinin qurulma-

sını təmin edir. Təhsil sahəsinin müxtəlif istiqamətləri üzrə dövlət siyasətini müəyyən edən sənədlərdə (“Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”, “Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsilin dövlət standartları”, “Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığı Konsepsiya və Strategiyası”, “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil sisteminə Qiymətləndirmə Konsepsiyası”) və digər sənədlər vurğulanan humanistlik, demokratiklik, dünyəvilik, bərabər şərait, millilik, şəxsiyyət-yönlülük, keyfiyyətlilik, səmərəlilik, integrativlik, şəffaflıq və digər prinsiplər sinfin idarə edilməsində müəllim-şagird, şagird-şagird münasibətlərinin əsasını təşkil edir.

Müəllim sinfi idarə edərkən və təlimin təşkili zamanı bütün qərarlarını bu prinsiplərdən çıxış edərək qəbul edir. Beləliklə, hüquqi və siyasi savadlılığı təmin olunmuş müəllimin özünü-təşkili – öz fəaliyyətini sistemli, düşünülmüş şəkildə qurmaq imkanları maksimum səviyyəyə yüksəlir. Gələcək müəllim öz sinfində mövcud vəziyyəti: maddi-texniki bazanı, şagirdlərin milli-etnik tərkibini, idraki imkanlarını, sosial, mənəvi-psixoloji, fiziki-fizioloji vəziyyətini, eləcə də valideynlərin intellektual səviyyəsi, sosial, mənəvi-psixoloji vəziyyətini araşdıraraq qarşıya çıxan biləcək problemləri proqnozlaşdırmağın yollarını öyrənir və özünün pedaqoji-peşə fəaliyyətini layihələşdirmək, həyata keçirmək və təkmilləşdirmək üçün qabiliyyətlərini inkişaf etdirir. Yəni gələcək müəllim təhsilin hər üç iştirakçısı ilə əməkdaşlıq şəraitində sinfin düzgün idarə edilməsinə xidmət göstərən real, işlək plan qurmaq, onları mərhələ-mərhələ həyata keçirmək, eləcə də əldə edilən nəticələri qiymətləndirmək və növbəti mərhələdə görülməli işlərlə bağlı qərarlar qəbul etmək kimi mühüm bacarıqlara yiyələnir. Gələcək müəllimlər, həmçinin, uğurlu təşkilatçılığın iqtisadi rifahın da yüksəlməsində rolunu dərk edir. Yalnız bu mərhələlərdən sonra pedaqoji təhsilin subyekti “özünü növbəti təhsil mərhələsi üçün hazırlanmış peşəkar müəllim kimi hiss” edə bilər.

“Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyası”nda müəllim hazırlığının üçüncü mərhələsi “Elmi-pedaqoji təşəkkül” adlanır. Bu mərhələ gələcək müəllimin “elmi-pedaqoji fəaliyyət üçün pedaqoji qabiliyyətinin inkişaf et-

dirilməsi” baxımından əhəmiyyətli hesab edilir. “Müəllim hazırlığı”na dair yekun hesabatında beynəlxalq məsləhətçi Rob MakBrayd (2002) göstərir ki, gələcək müəllim “real məktəb həyatını əks etdirən” bilik və bacarıqlara yiyələnmişdir. O hesab edir ki, ümumiyyətlə pedaqoji təhsil alan tələbələr təhsil müddətində dövlət tədris proqramları ilə yaxından tanış olmalı və onlarla işləyə bilməlidirlər. Belə olan halda təhsil müddətini başa vuran tələbə artıq tədris proqramları haqda zəruri biliklərə malik olur və gələcək fəaliyyətinin istiqamətini dərk edir.

Təhsilin məzmununda həyata keçirilən islahatlar nəticəsində tədris proqramlarının xarakteri əsaslı şəkildə dəyişmişdir. Artıq tədris proqramları yalnız təhsilin məzmununun deyil, həm də həmin məzmunun reallaşdırılması yolları və nəticələrin qiymətləndirilməsi üsul və vasitələrini əks etdirir. Bu baxımdan, yeni fənn kurikulumlarının tətbiqinə nail olmaq üçün müəllim məzmunla bağlı mühüm nəzəri biliklərlə yanaşı, həm də təlimin təşkilinə verilən tələblər, təlimin illik və cari planlaşdırılması, dərslin forma və üsullarının, eləcə də təlim materiallarının məqsədəməvafiq seçilməsi, qiymətləndirmə üsul və vasitələrinin müəyyən edilməsi kimi mükəmməl bilik və bacarıqlara malik olmalıdır. Bundan əlavə, kurikulumun tətbiqi üzrə əldə edilən nəticələrin təhlil edilməsi, nailiyyətlərin və problemlərin aşkar olunması, onları doğuran səbəblərin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi, buna əsasən növbəti mərhələdə müvafiq qərarların qəbul edilməsi kimi bacarıqlar da keyfiyyəti yüksəltmək istiqamətində müəllim üçün mühüm hesab edilən bacarıqlardır.

Dördüncü “elmi-pedaqoji cəhətdən özünü-təkmilləşdirmə” mərhələsində yeni biliklərin alınması və onların əsasında pedaqoji fəaliyyətin modelləşdirilməsi, konkret pedaqoji texnologiyaların və üsulların yaradılma prosesinin və həyata keçirilməsinin konseptual təsviri üçün qabiliyyətlər formalaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu səbəbdən, gələcək müəllimlər təhsilin məzmununun daşıyıcısı olan kurikulumun tarixi, növləri, nəzəriyyəsi, məzmunu və strukturu haqqında mühüm bilik və bacarıqlar əldə edirlər. Eləcə də fənn kurikulumları üzrə təlimin təşkilinə verilən tələbləri, təlimin illik və cari planlaşdırılması, integrativ planlaşdırma, habelə komplekt siniflər üzrə kurikulumun planlaşdırıl-

masının nəzəri əsaslarını öyrənir, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin əsası olan kəmiyyət və keyfiyyət tədqiqatlarının üsulları haqqında əsaslı bilik və bacarıqlara yiyələnirlər. Bu məsələlərin nəzəri tərəfi üçüncü mərhələyə aid olsa da, digər qismi Konsepsiya sənədində müəllim hazırlığının dördüncü mərhələsində (“elmi-pedaqoji cəhətdən özünü təkmilləşdirmə”) əks etdirilir. Konsepsiya sənədində göstəriləyi kimi, bu mərhələdə gələcək müəllimlərdə “yeni biliklərin alınması və onların əsasında pedaqoji fəaliyyətin modelləşdirilməsi, konkret pedaqoji texnologiyaların və üsulların yaradılması prosesinin və həyata keçirilməsinin konseptual təsviri üçün qabiliyyətlər formalaşdırılır”.

Bəşinci mərhələdə “pedaqoji yenilikçiliyə meyli olmaq baxımından ozunurealizə (subyektin daxili imkanlarının həyata keçirilməsi, özünü-təsdiqi)” kimi əhəmiyyətli, yekun dövrü əhatə edir. Bu mərhələdə müəllimin təhsil sahəsində yenilikçi fəaliyyətinin layihələndirilməsi və həyata keçirilməsi ucun qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur. Pedaqoji təcrübə zamanı elə “şərait yaradılır ki, ...subyekt özünü real sosial sifarişi yerinə yetirən bir şəxs hiss edir” (ARFPTMHKS, 12). Belə şəraitdə gələcək müəllim əldə etdiyi bilik və bacarıqları təcrübədə bir semestr boyu konkret tapşırıqlar üzrə tətbiq edir və təcrübəli orta məktəb müəllimlərinin, eləcə də xüsusi kursdan keçmiş fənn müəllimlərinin nəzarəti altında müəllimlik üçün əhəmiyyətli olan bütün fəaliyyətləri yerinə yetirir. Konsepsiya və Strategiya sənədində göstəriləyi kimi, “belə şəraitin yaradılması baza pedaqoji təhsil prosesində təhsilalanın özünü sosial əhəmiyyətli və sosial məsuliyyətli bir şəxs kimi hiss etməsinə, cəmiyyətin dinamik sosial-iqtisadi həyat şəraitinə uyğunlaşması üçün müəyyən qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsinə kömək edir”.

Belə təcrübə zamanı gələcək müəllim özü də fəaliyyətindəki uğurları və problemləri aşkar edir, onların üzərində müvafiq işlər aparmaq üçün öyrəndiyi nəzəri biliklərdən hansına daha çox ehtiyac duyulduğunu müəyyən edir və həmin istiqamətdə bilik və bacarıqlarını daha da

artırır. Göründüyü kimi, müəyyən edilmiş bütün kompetensiyalar müasir müəllimin peşə ustalığı baxımından yüksək səviyyədə əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyaları anlayışının mahiyyəti və onun mərhələliyini şərtləndirən amillər hüquqi-normativ sənədlər və elmi ədəbiyyata əsasən tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, fasiləsiz pedaqoji təhsil dəyişən tələblər baxımından peşəkarlığın artırılması, ilkin, diplomdansonrakı və əlavə pedaqoji təhsilin bütün pillə və səviyyələri üzrə müstəqil təlim strategiyalarından yararlanmaqla təhsilin digər sahələri ilə bağlı maraq göstərdiyi yeni ixtisaslar üzrə ixtisasartırmaya və ixtisasdəyişməyə nail olmaqdır. Bu da müəllimin mərhələli olaraq pedaqoji inancının, peşə əxlaqının, ictimai məsuliyyətinin, yaradıcı təfəkkürünün, təşkilatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılması ilə şəxsiyyət-müəllimin yetişdirilməsi öyrətmə və öyrənmənin ardıcıl, qarşılıqlı əlaqəli sistemli şəkildə elmi əsaslara söykənən layihələndirilməsi və tətbiqini əhatə edir.

Problemin aktuallığı. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə gedən yol müəllim təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsindən başlayır. Buna nail olmaq üçün qabaqcıl təhsil təcrübələrində pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələli təşkilinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Bu baxımdan, pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələli təşkilinin mahiyyətini və onun mərhələliyini şərtləndirən amilləri müəyyənləşdirməyə etməyə ehtiyac var.

Problemin elmi yeniliyi. Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının müəllimin pedaqoji inancının, peşə əxlaqının, ictimai məsuliyyətinin, peşə bacarıqları və yaradıcı təfəkkürünün, təşkilatçılıq bacarıqlarının mərhələdən-mərhələyə formalaşdırılması və şəxsiyyət-müəllimin yetişdirilməsinə xidmət etməsi və bu məqsədlə ardıcıl, sistemli layihələndirilmənin mahiyyətinin öyrənilməsi problemin yeniliyini təşkil edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Fasiləsiz pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının mərhələli təşkili ilə bağlı məsələlərin mahiyyəti aydınlaşdırılmadan bu istiqamətdə hər hansı tədqiqat aparmaq səmərə verməz. Bu baxımdan problem praktik əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyası” <http://www.e-qanun.az/framework/13540>
2. BMT İnkişaf Proqramı, Fəsil 5 Təhsil və İnsan İnkişafı

3. <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/0>
4. Cynthia T. Richetti and Benjamin B. Tregoe “Məktəb rəhbərləri üçün analitik proses” kitabı, Association for Supervision and Curriculum Development, Alexandria, Virginia USA, pp.66, 2001, <https://books.google.pn/books?id=v9NAuPqoeP0C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
5. Мынбаева, А.К., Основы научно-педагогических исследований: Учебное пособие. Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы: «Қазақ университеті», 2013 <https://www.researchgate.net/publication/325442175>
6. Сластенин, В.А. и др. Педагогика: учебник / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов / Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, -2002. 576 с.
7. Анисимов, В.В., Грохольская, О.Г., Никандров, Н.Д. Общие основы педагогики. – М.: Просвещение, -2006. -574 с.
8. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. -Bakı: Qanun, -2009.
9. Məbrayd R., yekun hesabat, Təhsil sektorunun inkişafı layihəsi, Müəllim hazırlığı (pedaqoji təhsil, ixtisasartırma və yenidən hazırlanma), -Bakı, -2002

E-mail: a.suleymanova@ edu.gov.az
Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. P.B. Əliyev,*
ped.ü.fəls.dok., dos. B.O. İbadova
Redaksiyaya daxil olub:10.11.2021.